

„Ježišovský román“ na úsvite tretieho tisícročia (Referenčnosť a spoločenská modernosť v románe Györgya Spiróa Fogság)

ÁGNES SZÉCHENYI

Literárnovedný ústav VCHV MAV, Budapešť – Vysoká škola K. Eszterházyho, Eger

ABSTRAKT

Román Györgya Spiróa *Zajatie* (Fogság) je klasickým historickým románom o prvom storočí n. l. Príbeh sa začína v Ríme, pokračuje v Jeruzaleme, Judei, Alexandrii a dostáva sa späť do Ríma. Text je aj klasickým výchovným románom, jeho protagonista je chlapec s nepriaznivým vonkajškom, fiktívna postava, ktorá sa stretne dvakrát so synom Božím, Ježišom, zakladateľom kresťanstva. Témou Spiróovho diela nie je viera či náboženstvo, ale spoločnosť pred dvetisíc rokov, v ktorej spoznáva javy, pojmy moderného sveta, naznačujúc, že veľké obdobia v dejinách prichádzajú, plynú a opakujú sa.

V roku 2005 vyšli v Budapešti dva významné romány. *Zajatie* (Fogság) Györgya Spiróa s historickou tematikou z prvého storočia n. l. a *Paralelné príbehy* (Párhuzamos történetek) Pétera Nádasza predstavujúce súčasné postrehy o nedávnej minulosti. Nádasova trilógia je prístupná v slovenskom preklade¹ a plánuje sa aj slovenské vydanie² Spiróovho románu. Obidva predstavujú pokus *veľkého formátu* a tzv. *objektívneho žánru* – pravda, s veľmi odlišnými kompozičnými predpokladmi. Formou, štruktúrnym vzorom pre Pétera Nádasza je *chaos*, autor registruje prvky a princípy, ktoré tvoria v chaose štruktúru, ale nestotožňuje ich s tými, ktoré znamenajú v spoločnej alebo individuálnej ľudskej predstave poriadkotvorné princípy a teórie. Ako konštatuje: aj čitateľa vedie počas prijímania „jeho vlastná ľubovôľa v tvorbe poriadku.“³ (Károlyi 2005, 3) György Spiró zase rozpráva *lineárny* príbeh v zdanlivo tiež veľmi chaotickom – protagonistom len pomaly chápanom – svete, ktorého príbeh sme už dávno zasadili, aspoň si to myslíme, do židovsko-kresťanskej kultúry, do „objektívnej“, ale pri najmenšom konsenzuálnej časovej priamky, na jej samý začiatok.

Aj rozsah románov znamenal v roku vydania provokáciu. Knižní experti (teda nie kritici alebo literárni historici) boli skeptickí, či sa dajú takéto hrubé knihy predať. V záverečnom kole prvého ročníka prestížneho literárneho súbehu Aegon⁴ v roku 2006 súperili tieto dve diela, nakoniec vyhral Spiróov román. Zaujímavosťou súčasného vydania oboch románov je aj fakt, že k obidvom boli vydané zošity s rozhovormi s autormi o vzniku diel, v Spiróovom prípade doplnený aj bibliografiou použitej literatúry.⁵ Zošity predstavujú výnimočný prejav úcty k dielam, zverejňujú autointerpretáciu autorov a ich reakcie na medzičasom publikované kritiky či interpretačné

rámce. (V Nadasovom prípade ide aj o reklamný ťah, o čiastočne potrebné ponúknu- tie prístupov k neľahko dostupnému univerzu textu.) Spiró v tomto zošite odhaľuje svoje zdroje (viac ako šesťdesiat kníh), ale ako budeme vidieť, nejde o pusté „zhudob- nenie“ zdrojov, autor k nim pridáva analogickú skúsenosť uplynulých dvetisíc rokov. Odvoláva sa v ňom aj na spisovateľa, od ktorého sa veľa „učil“, ktorý mu už viackrát – aj v prípade tohto románu – vypomohol s formálnymi riešeniami: na Maxima Gor- kého.⁶ György Spiró⁷ je predstaviteľom spisovateľskej metódy, ktorá vychádza zo štú- dia a výskumu súdobých prameňov, aj v tomto nasleduje ruské vzory: Tyňanova, teo- retika a románopisca patriaceho k Šklovského škole, ktorý v sovietskom historickom románe *Smrť Vazira-Muchtara* vyžadujúcom odkrývanie prameňov opísal, ako pri- pravil cársky dvor o život Gribojedova. Alebo Puškina, píšuceho *Kapitánovu dcéru* a pripomínajúceho Pugačovovo povstanie. U Spiróa badať isté chápanie, resp. žánro- vé očakávanie viažuce sa k 19. storočiu, keď sa konsenzuálne využíval „princíp dvoji- tého, vedeckého a básnického, charakteru historických diel (a dvojitého systému noriem ich hodnotenia)“ (Dávidházi 2003, 29), akurát uňho je poradie obrátené: ide o vzá- jomné usúvzťažnenie dvojitého predpokladu básnického a vedeckého.

Zajatie sa odohráva v prvom storočí, príbeh sa začína v roku 35 n. l. a trvá do roku 74.⁸ Ide o štyridsať rokov, podobne ako na mnohých miestach v *Biblii* a, dodajme, ako v nedokončenom diele *Život Klíma Samgina*, kde tiež uplynie štyridsať rokov do pre- vratného roku 1917. Prostredím pre Spiróa je *nenáboženské* prvé storočie; nenábo- ženskosť obdobia znamenala aj pre autora prekvapivé spoznanie. Rímskym panovní- kom tohto obdobia bol Nero, o ktorom jestvuje maďarský historický, resp. psycholo- gicko-historický román z pera Dezsóa Kosztolányiho (*Néró, a véres költő*, 1922).⁹ Keďže románový čas Kosztolányiho textu sa prekrýva s časom *Zajatia*, uvádzam die- lo ako príklad na ilustráciu otázky, či predpokladáme, že každý dobrý historický ro- mán hovorí v podstate o dobe autora. Áno, aj Kosztolányiho dielo si môžeme vysvet- lovať takto: Nero v ňom pripomína radikálneho, nespútaného maďarského spisovate- ľa, Dezsóa Szabóa, alebo autor minimálne počítal vo svojom rozmyšľaní s touto jedi- nečnou, v tom čase zaujímavou postavou literárneho života.¹⁰ Neschopnosť dobyt' umenie, nedostatok talentu môže uvoľniť pokrivené inštinkty a vykreovať z vášnivého diletanta krvavého pozemského imperátora. Otázka je oprávnenejšia, ako by sme si mysleli. Kosztolányi sa totiž ostro vyjadril: „o cisárovi Nerónovi som napísal román bez toho, aby som vedel, v akej dobe žil, až neskôr som sa prehrýzal cez Tacita, Sue- tonia, Friedländera, aby som napravil svoju nevedomosť.“¹¹ (Kosztolányi 1958, 337) Ide o rozhodné a krajné stanovisko v súvislosti s historickým, alebo za historický po- važovaným románom (ktorý Thomas Mann definoval vo svojom pochvalnom texte r. 1923 ako *cisársky a umelecký román*). No podľa kréda tvorcov časopisu Nyugat¹² v li- teratúre je všetko, čo vie spisovateľ vytvoriť, dovolené.

Spiró nie je schopný, ako hovorí, takého stupňa nábožnosti a fanatizmu, ktorá by mu umožnila písať o ústrednej svätej postave kresťanstva, preto si zvolil spôsob opi- sania toho, ako vzniklo jedno zo svetových náboženstiev, kresťanstvo. Aj laický čitateľ si rýchlo všimne, že román je historicky podložený. Časť postáv, ako miestodržiteľ, filozof, dvaja cisári a ďalší sú skutočné historické postavy. Na vytvorenie hodnoverného pozadia všedného dňa poslúžil Spiróovi veľký objem odbornej literatúry. Je zaují-

mavé – aj keď z hľadiska autonómneho sveta románu druhoradé, ako autor našiel kľúč k svojmu románu, keď mal už vymyslené ťažiská, ale chýbal mu „oživiteľný“ svet: v New Yorku

sme zapadli do jednej podozrivej španielsko-ázijskej reštaurácie, k susednému stolu si sadli štyria urastení poštári v uniformách, jeden čierny, traja bieli, objednali si hlučne, telefonovali mobilom, rozdeľovali si služby na nasledujúci týždeň a vtedy som si povedal... mám prostredie románu... Vtedy som zistil, že je to možné spraviť iba v prostredí každodennosti¹³ (Spiró 2006, 12).

Tento výjav uvádzam preto, lebo pripomína ďalšiu veľmoc, súčasné Spojené štáty americké, a skúsenosť veľmoci sa na konci románu opätovne objavuje.

György Spiró mal v rámci Univerzity vševedomosti¹⁴ prednášku, ktorá sa nevzťahovala priamo na román, ale na zahraničnú politiku multikultúrnej Rímskej ríše. Zdá sa, že v románe všetko hovorí o dávnej histórii, v znamení (v najlepšom slova zmysle) pozitivistického, presnejšie faktologicky hodnoverne podloženého kritického svetonázoru a prehodnotenia. *Zajatie* bolo plánované ako román o Ježišovi. Ale ako uznal sám autor, v tomto úsilí zlyhal.¹⁵ Na základe výskumu biografii o Ježišovi si uvedomil, že všetky predstavujú prekonceptie, presnejšie post-prekonceptie. Preto nesformoval pozitívnu postavu Ježiša, ale jej negatívnu zlievarenskú formu, teda ten vzduchoprázdnny priestor, ktorý Ježiš naplnil alebo bol ním naplnený. V tejto súvislosti upozorňujem na kritickú biografiu Ernesta Renana *Život Ježišov* z polovice 19. storočia, v ktorej autor zostavil na základe textov Nového zákona – teda nezávisle od sakrálnych dogiem z katechizmov – obraz o Ježišovi, pokladaný viacerými za literárny a zároveň vnímateľný ako skutočný.¹⁶

Ako sa objavuje Ježiš v tomto románe, ktorý poukazuje na duchovné nedostatky sveta a pýta sa na zrod kresťanstva ako novej rukoväte? Zdržanlivo, skryto: ako vedľajšia postava. Objaví sa dvakrát, hoci doterajšie interpretácie našli iba jedno, jednoznačné miesto, keď sa protagonistu Uri dostane do väzenia a jeho spoluväzňom je muž čakajúci na popravu, uctievaný neskôr ako Ježiš. Ježiš ani tu nevystupuje tak, ako ho poznáme z evanjelií. No Uri sa s ním a jeho rodinou stretne v románovom príbehu ešte predtým, na istej stavbe. Alebo prinajmenšom rodina, ktorá sa živí stavaním, stvárňuje Ježišovu rodinu a jej dobový právny status. Prvorodenec je nezákonný, nemá právo dediť, jeho súrodenci – ako píše Renan v kritickom životopise – nemôžu dediť, lebo nie sú prvorodenci. Spiróov Ježiš je každodenný človek: bacuľatý, štyridsaťročný, šedivý, vlasy má neporiadne. Aj tu sa nachádza referenčné pozadie. Evanjelickej opis jeho utrpenia hovorí, že na kríži trpel tri hodiny. Podľa vedcov trvajú takéto muky dlhšie, preto Spiró prepokladal, že to mohol byť slabý, starší, chúlостivý človek. Zároveň musel – ale to patrí už do sveta diela – protagonistovi pripomínať jeho otca zanechaného v Ríme.

Spiróov protagonistu Uri je z každého hľadiska priemerný, dokonca podpriemernými danosťami disponujúci mladík.

Pokúsil sa na seba pozrieť zvonka. Priskoro plešivejúc mladý muž s úzko prižmúrenými škárami očí, chrbát má ohnutý, bradu hrdzavú, svetloryšavé vlasy, sánku šikmú a špicatú, nos ako skoba. Na cestách pochudol..., no o pupok neprišiel, ani o podbradok; ľavé ucho

mu odstáva; stále sa hniezdi, omína ho konečník alebo kríž; chodí nemotorne, hojdá sa ako kačica, vraj hovorí zo sna, kričí, háda sa; je stále usoplený a kahŕňa; nemôže byť na mňa povznášajúci pohľad, usúdil¹⁷ (Spiró 2005, 166).

Autor si na rolu hrdinu vyberá nešťastného židovského chlapca, úbožiaka. Ale tento chlapec je napriek svojmu zovňajšku a stroskotanectvu plnoprávny občan Rímskej ríše. Predchádzajúce skúsenosti z románov (*Jövevény* – Cudzinec, *Jégmadár* – Rybárík) viedli Györgya Spiróa k tomu, aby našiel ústrednú postavu, ktorej sa čitateľ môže pridržať. (V spomínaných románoch sa ústredné postavy vynárajú neskoro, aj preto mohli pokladať kritici aj čitatelia príbehy za ťažko sledovateľné, nevydarené.) Uriho potom zapletie do cestovného a výchovného románu. Jeho otec Jozef ho nasilu začlení ako nadpočetného do jednej židovskej delegácie, ktorá sa vyberá ku kolíske Židovstva. Uri nerozumie, prečo ho otec posielá, cesta znamená pre neho „nezmyselnú a trápnu poctu“. Autor ho tak môže zaviesť „z pomedznej tvrdze Židovstva“, z Ríma do Judey. Judea tvorí „telo národa“ – hovorí román. Táto veta sa ponáša na stredo-východo-európsky nacionalistický výrok 20. storočia. Personifikovaný národ: formulácia má ostrie, pripomína naše živé skúsenosti.

Klasický (a vo svojej základnej podobe zastaraný) žáner dobrodružného románu sa tu stáva živým dnešným dielom: namiesto veľkolepého a svojvoľného prirodzeného hrdinu tu dominuje krehkosť a bezvýchodiskovosť postavy, ktorá všade hrá a hľadá akúsi rolu. Spiró opisuje, medzi akými absurdnými podmienkami musí žiť, aké historické dobrodružstvá musí prekonať krotký mladý človek, ktorý bol vyslaný učiť sa (a jeho túžba po vedomosti je neukojiteľná), aby sa pozdvihol nad predurčenie daného politického a náboženského sveta a vyslobodil sa z toho, čo je pre väčšinu spoločnosti prirodzené, t. j. z normality „vrodeneosti“: akoby sa autorova voľba hrdinu vzťahovala na opis možností a zároveň nemožností dnešnej kategórie *voľne sa vznášajúceho intelektuála* (lebo väčšina spoločnosti zastáva rovnaký názor ako v románe jedna vedľajšia postava: „Človek nerozmýšľa. Žije.“ 767). To predstavuje už spätnú skúsenosť masovej demokracie (porov. Margócsy 2005).

V pozadí voľby hrdinu stojí aj skúsenosť Stendhalovho románu *Kartúza parmská*, naivita Fabrizia del Donga, ktorý blúdi na bojisku vo Waterloo: „Pane! Som prvýkrát v bitke. Ale povedzte mi, je toto skutočná bitka?“¹⁸ – položí sedemnásťročný hrdina jednu z najokúzľujúcejších otázok svetovej literatúry. Nevie, čo sa deje, nevie, že práve on stojí v centre dejín, nevie, čo hýbe svetom. Presne tak ani Uri, ktorého vedie pochybné poslanie, netuší, že otcov dar je samotná cesta skúsiť svet mimo kníh.

Tu treba pripomenúť teóriu Györgya Lukácsa o historickom románe. Jeho východiskom je, že Francúzska revolúcia a napoleonské vojny vytvorili z dejín davový zážitok, že v tom štvrtstoročí sa toho udialo viac než za celé stáročia. Dodajme, že je to aj otázka percepcie, odvtedy sa naše historické vnímanie a vedomosti zintenzívnili. Vzťah malého človeka k udalostiam sa zúžil, slovami Györgya Lukácsa: „dejiny priamo zasahujú do života každého jednotlivca“ (Lukács 1957, 27). Lukáčsova teória bola postavená na báze *mimesis*. Pre neho bolo dôležité, aby spisovateľ zobrazoval „historickú skúsenosť takú, aká naozaj bola, ľudsky rýdzo, a pritom tak, aby ju budúci čitateľ vedel znova prežívať“ (44). Akoby sa tu opakovalo *ars scribendi* („ako to naozaj bolo“) historika z 19. storočia Leopolda von Rankeho, ibaže tu stavia teoretik normu

a požiadavku pred tvorcu fikčného sveta a nie pred historiografa. (Ranke bol zakladateľom modernej historickej vedy pracujúcej s prameňmi, nebol ideológom ako Lukács.) Lukáčsov nedostatok, či dokonca historické previnenie spočíva práve v tom, že nevedel prekonať 19. storočie v zmysle nikdy nedosiahnuteľného vrcholného bodu. Všetko, čo vyňal ako esenciu z diel Waltera Scotta, Stendhala a Balzaca uňho zmeravelo v kritérium, požiadavku. Tým, že zaviedol pojem historickej nevyhnutnosti, proces dejín – v príkrom rozpore s našou dnešnou skúsenosťou – kanonizoval ako teleologický.

Román Györgya Spiróa si môže dovoliť úplnú slobodu na základe toho, že vyústenie príbehu prakticky poznáme (kresťanstvo sa rozšírilo na svetové náboženstvo), a to predovšetkým slobodu vyplývajúcu z vzájomnej korelácie dejepiscov. Píše román, ktorý je sčasti plodom jeho spisovateľskej fantázie, tú však drží pod prísnu kontrolou prostredníctvom prameňov z minulosti. Vytvára teda dielo, ktoré kedysi Aristoteles definoval vo svojej *Poetike* nasledovne: „... nie je úlohou básnika rozprávať o tom, čo sa stalo, ale o tom, čo by sa mohlo stať, a to podľa pravdepodobnosti alebo nevyhnutnosti. Lebo historik a básnik líšia sa od seba nie tým, že hovoria vo verši alebo v próze..., ale tým sa líšia, že jeden vypravuje, čo sa stalo, druhý, čo by sa mohlo stať.“¹⁹ (Aristoteles 1944, 31–32). Historici sa o témy, ktoré v 19. storočí spadali ešte do teritória literatúry, zaujímajú iba v poslednom čase. Tak sa do historickej vedy atraktívne vrátila narácia a otvorili sa nové oblasti vedeckého poznávania. Na myslí máme mikrohistóriu. Ide o ustavičné a vedomé narúšanie hraníc z obidvoch disciplín: tak zo strany literatúry, ako aj zo strany dejín. Umberto Eco píše o historickom románe: „nejestvuje pravidlo, ktoré by predpisovalo, koľko fiktívnych prvkov je prijateľných v jednom diele“²⁰ (Eco 1995, 116).

Uri, vymyslený malý, priemerný protagonistu dostáva rolu pozorovateľa a svedka. Román je síce o ňom, ale nie je to on, kto rozpráva, čo sa stalo. V rámci možných konfigurácií románu sa Spiró drží klasickej línie: autor vie viac než jeho hrdina. Nechá ho žiť, ponára ho do skutočnosti. To, čo sa Uri dozvedá, sú samé prekvapivé veci: že odmena pre vynálezcu nerozbitnej nádoby je smrť, lebo narušuje záujmy iných. Poslanie delegácie zaniest' peniaze do svätého mesta je vznešené iba sčasti, druhá časť je vlastný obchod účastníkov. Aj mág je len obchodník. Jeruzalem žije z cestovného ruchu. Kde sa nedá kraďnúť, tam sa nič nestavia. Sochy pre židovské modlitebne predstavujú tiež iba handel, sochári predávajú, čo im zostalo na krku. Statky, bankové transakcie, poisťovne. Židia sú v Judei slobodní, len sa o tom v krajine nevie, lebo k sebedovomiu potrebujú, aby zodpovednosť za vlastnú biedu posúvali na cudziu mocnosť. Záujmy, materiálne záležitosti. Vražedné reálnopolitické chytráčenie. Je to čistý kapitalizmus – okolo rokov 30–50 n. l. Žeby bol kapitalizmus skorší ako všetky nasledujúce hospodárske a spoločenské formácie? Alebo ide o skutočný, jedine životaschopný systém, preto bol schopný zakoreniť sa neskôr znova a – možno alebo zdanlivo – definitívne?

Spiróov román opisuje veľmi moderný svet. Jeho obyvatelia vedeli, že Zem je guľatá (tento poznatok potom zakryl, dokonca zakázal kresťanský stredovek), vedeli na ploche zobrazit' perspektívu, teda priestor (čo neskôr nanovo objavila a využila raná renesancia), poznali a používali zmenku a banku. Jeruzalem žil z cestovného ruchu.

Na zdôraznenie týchto faktov autor používa dnešné výrazy, akoby zavše „vyrzel“ z románu. Provokatívne používanie dnešného jazyka je súčasťou autorskej invencie. Stredovek zničil tento staronový svet, alebo ho prinajmenšom potlačil ťažkým zabúdaním do takej miery, že mnohé jeho prvky bolo potrebné v pravom slova zmysle znovu objaviť. Rímska ríša zanikla v roku 476 n. l. a začal sa nový svet. Centrum sa zrútilo – periféria sa prebudila k samostatnému životu.

Paul Kennedy, profesor z Yale University publikoval v roku 1988 vplyvnú knihu *Vzostup a pád veľmocí*, ktorá pertraktuje vznik a stratu vplyvu veľmocí od konca stredoveku. Autor v nej tvrdí, že západná civilizácia, súdobí Európania, mali o obrovských východných civilizáciách len fragmentárne a nepresné poznatky. Spiróov román vsúva pred obdobie analyzované Kennedym živý a prežívateľný svet, zobrazením jeho fungovania ho akoby včleňoval do radu. Zároveň naznačuje, že nevieme, čo bolo pred nami, nevieme, čo sa odohráva v hĺbke, akým smerom sa uberá svet, aké obdobie sa zrodí alebo sa zopakuje.

My už vieme, čo sa stalo po uzavretí príbehu románu. Židovská provincia zadržala celú rímsku tradíciu, zničila grécku a rímsku vysokú kultúru a vytvorila radikálne odlišnú, nečakanú paradigmu. K tomu bol potrebný aj obrat apoštola Pavla, ktorý vieru v Ježiša vytrhol zo židovstva a urobil ju univerzálnou, ľahko pochopiteľnou aj pre Grékov, čo však viedlo k postaveniu sa proti Židovstvu a dodnes trvajúcej nevraživosti. (Spiró 2012, 271)

Keď Uri vystúpil z lode v Alexandrii, nadšene povedal kapitánovi: „Toto mesto je pre mňa“. Kapitán sa zasmial: „Toto mesto je pre všetkých.“ (Spiró 2005, 361) Kde sa nachádzame, kde sme boli, pýtame sa po prečítaní románu. Skutočne v Alexandrii? Čo je Alexandria oproti centru ríše, Rímu? Niečo také, čo predstavuje pre európsku civilizáciu a kultúru New York: vysídlené centrum. V románe Gréci napadnú Židov, Uri vytuší koniec obdobia rozkvetu. Masakrovanie náboženskej vojny nazýva Spiró Prepadom, Útokom, Prenasledovaním, Obeťou, Holokaustom, Pustošením, Pohromou. Mnohonásobnú perifrázu so slovami, ktoré sú jednotlivo nepresné a miestami (napr. zavedenie pojmu holokaust) aj didaktické, uvádza Spiró veľkými začiatočnými písmenami. Symbolická príchuť v próze. Niečo sa tu stalo. Keď loď vyplávala z prístavu, Urimu sa zazdalo, akoby vzdialené budovy pokrýval sneh. „V Alexandrii samozrejme ani teraz nesnežilo, bolo svieže, ale nie chladné ráno, no akoby zázračné mesto predsa zakrylo niečo belavé, tiché, konečné, smrteľné.“²¹ (523) Ako popol južný cíp New Yorku na poludnie utorka 11. septembra 2001. Rímska ríša existovala ešte štyristo rokov, ale niečo sa neodvolateľne zmenilo, ako keď sa rozpadli a zrútili veže. Uri vtedy videl znamenia. Román je z tohto hľadiska apelácia. Čítajme zo znamení a nikdy neuverme, že by kedykoľvek mohlo platiť, *es ist noch nicht dagewesen*. Román, ktorý je o udalostiach spreď dvetisíc rokov a hľadá do dávnej minulosti, sa vzťahuje vlastne na budúcnosť, upozorňuje sebaistého človeka žijúceho uprostred dejín. Dejiny sú schopné aj veľkých makrocyclov, oplatí sa otvoriť analyticko-interpretačnú perspektívu.

Preložila Judit Görözdi

POZNÁMKY

- ¹ NÁDAS, Péter: *Paralelné príbehy*. Prel. Juliana Szolnokiová. Bratislava: Kalligram, 2009.
- ² Vo vydavateľstve Kalligram v preklade Renáty Deákovkej pravdepodobne v roku 2015.
- ³ „... saját rendteremtési önkénye“.
- ⁴ Maďarská filiálka holandskej spoločnosti Aegon N. V. je jedným z významných podporovateľov maďarskej literatúry a kultúry.
- ⁵ Spiró, *Széljegyzetek*; NÁDAS, Péter: *Párhuzamos történetek*. [bez vročenia]
- ⁶ Gorkého nazval Spiró jedným z najväčších mysliteľov formy, o ktorom „si iba myslia, že je socialisticokorealistický“ (Spiró 2006, 13–14). Objavenie Gorkého sa v Maďarsku vskutku neodohralo, lebo ho stalinisti a leninisti a z nich odvoditeľní ideológovia, kultúrne politiky a kultúrni agitátori, vrátane maďarskej socialistickej kultúrnej politiky sfalšovali do takej miery, že doteraz nemáme o ňom čistý obraz.
- ⁷ György Spiró sa narodil v roku 1946 v Budapešti, vyštudoval maďarčinu, ruštinu, srbochorvátčinu na univerzite ELTE. Pôsobil ako novinár v rozhlase, ako cudzojazyčný redaktor vo vydavateľstve Corvina, ako výskumný pracovník v Maďarskej akadémii vied, prednášal na ELTE. Je odborníkom na literatúry strednej a východnej Európy, napísal monografiu o tvorbe Miroslava Krležu, o dejinách stredo- a východoeurópskej drámy s obľúbkou od osvietenstva po Wyspianského. Bol dramaturgom legendárneho opozičného Divadla Gergelya Csikyho v meste Kaposvár, potom riaditeľom Divadla Szigligetiho v Szolnoku. Popri tom (a predovšetkým) je autorom divadelných hier a románov. Časť jeho drám najmä zo začiatku spisovateľskej dráhy neinscenovali často alebo vôbec, lebo v nich neprestajne experimentovali s charakterom divadelne spracovateľných a sprítomniteľných konfliktov, s počtom postáv a pod.; jeho spoločenskokriticky orientované súdobé hry – zvlášť *Kuracia hlava* – zase provokovali vrchnosť. Nikdy nestál bokom od naliehavých diskusií a problémov, na ktoré reaguje vo svojich drámach citlivým spôsobom a „rýchlo“, vyzádujúc od divákov aktuálne morálne stanovisko. Má aj významnú prekladateľskú tvorbu. Dostal prakticky všetky maďarské literárne ceny od štátnych uznání po súkromné ocenenia. Na Slovensku sa inscenovali jeho drámy *Kuracia hlava* (Csirkefej, Divadlo Jonáša Záborského, Prešov, 1989), *Prach* (Prah, Divadlo L&S, Bratislava, 2011), *Kvarteto* (Kvartett, Malá scéna STU, Bratislava, 2012). Publikovaná bola dráma *Záhrada* (A kert, prel. Peter Kováč, Bratislava: LITA, 1990). Z jeho prozaickej tvorby vyšiel román *Jarná výstava* (Tavaszi tárlat, prel. Magda Takáčová, Bratislava: Kalligram, 2012).
- ⁸ Historici sa zhodli na tom, že sa Ježiš narodil r. 5–6 p. n. l. a ukrižovanie sa udialo medzi 32–35. (Spiró *Széljegyzetek*, 18)
- ⁹ Slovenské vydanie diela: KOSZTOLÁNYI, Dezső: *Krvavý básnik Nero*. Prel. Gabriela Hanáková. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984.
- ¹⁰ Toto chápanie sa síce v novom kritickom vydaní Kosztolányiho dostalo do pozadia, v súdobom hodnotení však bolo živé a vplyvné. Aj keď sa táto informácia môže zdať pre slovenského čitateľa marginálna, považovala som za dôležité naznačiť, že v historickom románe, ktorý sa snaží predstaviť istú tézu, životnú situáciu alebo typ človeka, môže zohrávať bezprostredný model podstatnú úlohu.
- ¹¹ „Nero császárról regényt írtam, anélkül, hogy tudtam volna, melyik korban élt, csak aztán rágtam át magam Tacituson, Suetoniuson, Friedländeren, hogy eltüntessem tudatlanságom.“
- ¹² Časopis Nyugat (1908-1941) bol jedným, z hľadiska vplyvu najvýznamnejším orgánom maďarskej literárnej moderny. Generácie autorov maďarskej literatúry dvadsiateho storočia dodnes pomenujeme podľa toho, v ktorej perióde časopisu začínali svoju tvorbu.
- ¹³ „Beestünk ebédelni [...] egy gyanús, spanyol-ázsiai vendéglőbe, leült a szomszéd asztalhoz négy megtermett, egyenruhás postás, gy fekete, három fehér, kiabálva rendelték, mobiltelefonoztak, a következő heti beosztást készítették és akkor azt mondtam [...] megvan a regény közege. [...] Akkor láttam meg, hogy csak a mindennapok közegében lehet megcsinálni.“
- ¹⁴ *Mindentudás Egyeteme* predstavuje vedecko-populárnu iniciatívu podľa programu francúzskeho kunsthistorika a výskumníka médií Yvesa Michauda *l'Université de tous les savoirs*, ktorý ideovo vychádzal z francúzskej encyklopédie o rozširovaní vedomostí. *Univerzita vševedomostí* trvala od roku 2002 desať semestrov, založila ju Maďarská akadémia vied v spolupráci s Maďarskou televíziou a dvoma internetovými dodávateľskými firmami.
- ¹⁵ Rozhovor autorky s Györgyom Spiróom zo dňa 16. 1. 2014.

- ¹⁶ Na začiatku dvadsiateho storočia vznikol z pera židovského spisovateľa Károlya Pappa aj v maďarskej literatúre román o Ježišovi s názvom *Megszabadítottál a haláltól* (*Vyslobodil si ma zo smrti*), ktorý nazývali súčasnici evanjeliom. Ide o verziu na Ježišov životopis napísaný moderným jazykom štylizujúcim sa archaicky, o zlievanie expresionizmu, impresionizmu a surreálnych vidín.
- ¹⁷ „Megpróbált kívülről nézni magára. Hunyorgó, résnyi szemű, hajlott hátú, vörhenyes szakállú, vöröses-szőke hajú, korán kopaszodó fiatal férfi, az álla csapott és féloldalas, az orra kiugrik, Az úton lefogyott [...], de akis pocakját nem vesztette el, és a tokját sem; bal füle eláll; fészkelődve ül, mert a végbele fáj, vagy a dereka; lomhán, kacsázva jár, álmában állítólag beszél, kiabál, vitatkozik; állandóan taknyos, köszörüli a torkát; nem lehetek valami épületes látvány, vonta le a következtetést.“ Preklad úryvku: Renáta Deáková.
- ¹⁸ „Uram! Most vagyok először csatában. De mondja, igazi csata ez?“ Stendhal: *A pármiai kolostor*. Prel. Endre Illés. Budapest: Európa, 1966, s. 49.
- ¹⁹ Podobne charakterizuje svoju tvorivú metódu aj kanadská historička v úvode rekonštrukčného príbehu/románu. DAVIS, N. Z.: *Martin Guerre visszatérése*. Budapest: Osiris, 1999, s. 5–6.
- ²⁰ „... nincs rá szabály, ami előírná, hány fiktív elem fogadható el egy műben.“
- ²¹ „Alexandriában most sem havazott persze, hűvös volt a reggel, de nem hideg, ám mintha mégis ellepte volna az egész csodávarost valami fehéres, csöndes, végleges, halálos.“

PRAMENE

SPIRÓ, György: *Fogság*. Budapest: Magvető, 2005.

LITERATURA

- ARISTOTELES: *Poetika*. Prel. Miloslav Okál. Martin: Matica slovenská, 1944.
- DÁVIDHÁZI, Péter: Epika és történetírás közös forrásvidékén. Toldy Ferenc és a hazai Annales-hagyomány. In: RÁKAI, O. – K. KOVÁCS, Z. (eds.): *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Budapest – Szeged: Gondolat – Pompeji, 2003.
- ECO, Umberto: *Hat séta a fikció erdejében*. (Six Walks in the Fictional Woods, 1994) Budapest: Európa, 1995.
- KOSZTOLÁNYI, Dezső: *Írók, festők tudósok. II. kötet*. Budapest: Szépirodalmi, 1958.
- KÁROLYI, Csaba: „Mindig más történetik“. Interjú Nádas Péterrel. In *Élet és Irodalom*, 4. 11. 2005, s. 3.
- KENNEDY, Paul: *A nagy hatalmak tündöklése és bukása* (The Rise and Fall of the Great Powers, 1988). Budapest: Akadémiai, 1992.
- LUKÁCS, Georg: *Historický román* (Der historische Roman, 1937). Prel. Július Albrecht. Bratislava: Tatran, 1957.
- MARGÓCSY, István: Semmi, ami barbár. Az ÉS könyve áprilisban: Spiró György: *Fogság*. In *Élet és Irodalom*, 15. 4. 2005, s. 25.
- SPIRÓ, György: *Fogság. Szélmegjegyzetek*. Budapest: Magvető, 2006.
- SPIRÓ, György: *Hogy győznek a provinciák? Előadás a Mindentudás Egyetemén, írott változat*. In *Magtár. Cikkek, tanulmányok, 2004–2012*. Budapest: Magvető, 2012.

„JESUS NOVEL“ AT THE DAWN OF THE 3RD MILLENIUM.
REFERENTIALITY AND SOCIAL MODERNITY IN GYÖRGY SPIRÓ'S NOVEL
CAPTIVITY (FOGSÁG)

**Historical Novel. Bildungsroman. Great Power. Centre and Periphery.
Provocative Language Use.**

György Spiró's novel *Fogság* (Captivity) is a classic historical novel on the 1st century A.D. The story starts in Rome, and takes us to Jerusalem, Judea, Alexandria and back to Rome. It is a genuine Bildungsroman with a fictitious person as its key character, with an unattractive stature and temperament, who twice meets Jesus, founder of Christianity and son of God. For Spiró, however, the subject matter is neither religion nor belief, much rather society as it existed two thousand years ago where he recognizes phenomena and concepts of the modern world indicating that great periods in history are coming and going and repeating themselves.

*Dr. habil. Széchenyi, Ágnes
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
1118 Budapest, Ménesi út 11/13.*

*Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
szechenyiagnes@gmail.com*